

BİR İMPARATORLUK ENTELEKTÜELİ OLARAK ZİYA GÖKALP*

İsmail COŞKUN**

Bugün için Ziya Gökalp'ten imparatorluk entelektüeli olarak söz etmek paradoks gibi görünebilir. İki nedenle bu paradoks oluşabilir: Bunlardan ilki, Gökalp'in imparatorluğun uzun süren yıkılışının son evresine, tasfiyesine tanıklık etmiş olması, ikincisi ise, bizzat Gökalp'in imparatorluk devrinin geçtiğini, artık millet merhalesine gelindiğini söylemesidir. Ancak, Gökalp'in hayatına, yetişme koşullarına, cevap aradığı sorunlara baktığımızda, Gökalp'in soruları, endişeleri ve önerileri ile bir imparatorluk entelektüeli portresi çizdiğini düşünüyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu dünya tarihinin gördüğü sayılı imparatorluklardan biridir. Uzun dönemde toplumlararası ilişkilerde merkezi konuma sahip olmuş, dünya siyasetinde ilişkileri belirlemiş bir imparatorluktur. 19. Yüzyıl başlarından itibaren imparatorluk geleneksel konumunu sürdürmekte zorlanmış ve bu soruna bağlı olarak da yeni arayışlara girmiştir. Bir varolma, kendisini sürdürme yolu olarak Batılılaşma siyasetine yönelmiştir. Bu dönem, bir yanda yeni siyasetin/yönelimin yarattığı süreçlerle; diğer yanda imparatorluğun kimliğini muhafaza etmeye ilişkin tutumları ile belirlenir: Bir tarafta; yeni siyasetin gereği olarak açılan yeni tarz mektepler, devlet teşkilatının Batı tarzında düzenlenmesi, çağdaşlaşma girişimleri, diğer tarafta hilafetin önceki yüzyıllarda olmadığı ölçüde siyasi bir önem kazanması, geleneksel eğitim müesseselerinin varlığını sürdürmesi. Bir yanda Batıyla/modernlikle ilişki, diğer yanda geleneksel uygarlık çevresi ile ilişki ve bağları muhafaza etme, sürdürme kaygıları. Ve hepsinin üstünde Batı baskısı ve buna karşı direnmenin, imkan ve

* Bu metnin ilk hali, 25-26 Aralık 2003 tarihlerinde Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Başkanlığı ile İ.Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi ve İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından düzenlenen "Türk ve Azerbaycan Sosyologlarının Buluşması" başlıklı uluslararası toplantıda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., İ.Ü. E.F. Sosyoloji Bölümü.

araçlarının, çözüm yolunun ne olabileceğine ilişkin tartışmalar, 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı siyasi ve entelektüel iklimini belirler.

Gökalp bu iklimde, giderek yoğunlaşan gerilimlerin, baskı ve çıkış arayışlarının yoğunlaştığı bir dönemde, 1876'da doğar, ilk gençlik çağını yaşar, siyasi faaliyetlerde bulunur, Meşrutiyetle birlikte entelektüel ve siyasi tartışmaların merkezine oturur ve çok genç bir yaşta vefat etmezden (1924) hemen önce imparatorluğun tasfiyesine ve yeni Türkiye'nin kuruluşuna tanıklık eder. İmparatorluğun siyasi ve kültürel iklimi, Gökalp'in yetişme koşullarından başlayarak entelektüel ve siyasi yönelimleri üzerinde derin etkilerde bulunmuştur. Muasırlaşmaya, Batıya ya da modernliğe ilişkin tutumunun, Türkçülük siyasetine ilişkin perspektifinin oluşumunda ve İslamcılığa ilişkin görüşlerinde, bu üç eğilimin tek bir siyasetin farklı ayakları olarak cem edilmesinde imparatorluğun bu yüzyılda yaşadığı sorunlar ve bunlara verdiği cevaplar belirleyici olmuştur.

Gökalp, 1876'da imparatorluğun önemli bir merkezinde Diyarbakır'da doğar. Ailesi entelektüel damarların canlılığını koruduğu, timar sahibi olmaktan memuriyet sahibi olmaya uzanan devletli, nüfuz sahibi diyebileceğimiz orta halli bir ailedir. Büyük dedelerinden biri orduya yaptığı yardımlar dolayısıyla timar sahibi iken, bir diğeri ise muhtelif merkezlerde müftülük ve kadılık görevlerinden bulunmuştur.¹ Büyük dedesi Müftü Sabir Efendi'nin bir ihtikar vakasına gösterdiği tavır ile bizzat Gökalp'in bölgede hüküm süren İbrahim Paşa'ya karşı halkta uyanan reaksiyonu eyleme dönüştürmesi örneklerinden görüldüğü üzere ailesi Diyarbakır mahallinde yaşanan hadiselerle ilişkin bir tutum geliştirme gücüne/öncülüğüne sahip bir ailedir.

Diyarbakır geleneksel müesseseleriyle, medrese ve kütüphaneleriyle, Batılılaşma siyaseti ile birlikte açılmış yeni mektepleriyle, modern idari kurumlarıyla bir imparatorluk şehridir. Tarihi bir merkezdir. Kentin, payitahtla ilişkisi yoğundur. Merkezde ortaya çıkan fikri tartışmalar/arayışlar gecikmeksizin şehre yansımaktadır. İster Yeni Osmanlı düşüncesinin yansımaları, ister Jön Türk faaliyetlerinin serpintileri gecikmeksizin Diyarbakır'e ulaşmaktadır. Meşrutiyet döneminin entelektüel hareketliliği içinde öne çıkmış epeyce bir isim ya Diyarbakırlidir ya da Diyarbakır'den geçmiştir. Hemen ilk akla gelen örnekler arasında Süleyman Nazif, Abdullah Cevdet, Mehmet Ali Ayni gibi isimler sayılabilir.

¹ Enver Behnan ŞAPOLYO, Ziya Gökalp, *İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İbrahim Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1943.

Gökalp modern eğitim alır. Önce askeri rüştiyede, daha sonra idadide okur. Bütün modernliği ile birlikte bu kurumlarda verilen eğitim 19. Yüzyıl Osmanlı Batılılaşmasının özelliklerine bağlı olarak geleneksel terbiyeyi de içermektedir. Bunun dışında Gökalp'in ailesi okulla, modern eğitimle yetinmez ve yalnız yeni mektepte okumanın yabancılaştırıcı tesirlerinden endişe eder. Bu nedenle babası Gökalp'in Arapça ve Farsça öğrenmesinden yana bir tutum içindedir; ancak, sadece geleneksel eğitimin verilmesinden yana da değildir.² Gökalp'in amcası, Arapça ve Farsça öğrenmesi ile meşgul olmuş, hem de genç Gökalp'in zihin dünyasını İslam ortaçağının entelektüel geleneğine açmıştır. Amcasının ilgilenmesi ile Gökalp, klasik İslam düşüncesinin temel metinleri ile daha ilk gençlik çağında tanışır. Onunla beslenir.³ Gökalp'in hem geleneksel hem de modern eğitim alması, o günkü imparatorluk iklimine hakim olan genel bir eğilimdir. Okulda yeni tarz terbiye ve düşünsel beslenme, evde ise geleneksel düşünüşle temasa gelme. İlk gençlik çağında geleneksel düşünüşle temasa gelmesi, Gökalp'in muasırlaşmaya yönelik seçmeci/kısmici tutumunun gelişmesinde belirleyici olduğu gibi, medeniyetin ya da modernleşmenin kozmopolitizmi taşıyacağına yönelik endişelerinin de kaynağını oluşturmuştur.

Genç Gökalp, yüksek tahsil için payitahta gelir. İstanbul'da, idadi sıralarında tanıştığı Jön Türk esintisi taşıyan fikirler ve etkinliklerle doğrudan temasa geçer. Baytar mektebindedir ve ihtilalci komiteyle ilişki kurmuştur: İbrahim Temo ve İshak Sükuti aracılığıyla aza konumunu kazanır.⁴ İlk tutukluluğunu yaşar ve dokuz ay hapis yattıktan sonra memleketine

² "Babam dedi ki, "Tahsil için Avrupa'ya giden gençler, yalnız Avrupa ilimlerini öğrenebilirler; milli bilgilerimizden bihaber kalırlar. Medreseye girenler de iyi hocalar bulurlarsa, dini ve milli irfanımıza az çok vakıf olabilirler. Fakat, bunlar da Avrupa ilimlerinden mahrum kalırlar. Bence, memleketimize en faydalı alimler, bizim için müstacelen bilinmesi lazım olan hakikatleri bilenlerdir. Bu hakikatlerse ne Avrupa ilimlerinde, ne de milli bilgilerimizde tam olarak mevcut değildir. Gençlerimiz bir taraftan Fransızca'yı diğer taraftan Arapça ve Farsça'yı iyi öğrenmeli! Ondan sonra hem garp ilimlerine, hem de şark bilgilerine mükemmelen vakıf olmalı! Sonra da, bunların mukayese ve telifiyle milletimizin muhtaç olduğu büyük hakikatleri meydana çıkarmalıdır. İşte, eğer ömrüm vefa ederse, ben Ziya'yı bu suretle yetiştirmeye çalışacağım!" Bkz. Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, Abdülhaluk Çay), *Makaleler VII, Küçük Mecmuadaki Yazılar*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1982, s.96-97

³ "Ziya Gökalp üzerinde müessir olan bir zat ta amcası Hasip Efendidir. Bu zat şark eserlerini çok okuyan, arabi ve farisi dillerine vakkıftı. Ziya Bey'e şark eserlerini tetkike imkan verdimen arzusu ile ona muntazaman farisi ve arabi dersleri vererek, bu iki dili ona öğretmeye muvaffak olmuştur. Bilhassa Hasib Efendi, şark filozoflarının eserlerinden parçaları Ziya Bey'e öğretmiştir. İbni Sina, Muhiddini Arabi, İmam Gazali, Farabi, İbni Rüşd, Mevlana Celaleddini Rumi'nin eserlerini tetkik ettirerek, büyük İslam filozoflarını ona tanıttırıştır." Bkz. Enver Behnan ŞAPOLYO, *Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İbrahim Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1943, s.16

⁴ Bkz. Bkz. Enver Behnan ŞAPOLYO, *Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İbrahim Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1943, s.50

Diyarbakir'e döner. O sırada Meşrutiyetin ilanı gerçekleşir ve Gökalp bir süre sonra imparatorluğun bir başka önemli merkezi ve İttihat ve Terrakinin güçlü olduğu Selanik'e gelir.

Meşrutiyetle birlikte siyasi ve entelektüel hayat olağanüstü diyebileceğimiz bir canlılık kazanmıştır. Meseleler, sorular hep aynıdır: İmparatorluğun, Osmanlılığın ya da daha geniş anlamda İslam aleminin Batı karşısındaki konumunun ne olacağı, gerilemenin nasıl aşılabileceği, nasıl ve ne yönde bir siyasetle bir çıkışın/çözümün oluşturulabileceği. Entelektüel hayat bütün bu soruların etrafında biçimlenir. Bir yanda; ekalliyetler arasında yükselen milliyetçi eğilimler, Osmanlılık siyasetinin aşılışlık görüntüsü; diğer yanda, İslamcılığın ve Türkçülüğün yeni siyaset önerileri/akımları olarak siyasi hayatta girmeleri ve Muasırlaşma akımı.

Bütün bu hareketlilik içinde birbiri ardına yaşanan "felaketler" çözüme, ne yapmalı sorularına ilişkin önerilerin de birbiri arkasına ortaya çıkışını getirmiştir. Muasırlaşma/batılılaşmadan yana radikal görüşlerden İslamcılığa ve Türkçülüğe uzanan siyaset önermeleri Türkçü/Turancı ya da İslamcı yönelimlerin farklı renkleri entelektüel ve siyasi hayata bütünüyle yansımıştır.

Gökalp, siyasette iktidar konumuna oturmuş bir örgütlülüğün merkez komitesindedir. İttihat Terakki siyaseti, bütün Türkçü yönelimlerine karşılık son tahlilde imparatorluk siyasetini yürütme sorumluluğunu üstlenmiş ve imparatorluğun muhafazasına yönelik bütüncü bir siyasi dil ve tutum geliştirme gayretinde olmuştur. Gökalp'in önemli metinleri İttihat Terakki'nin imparatorluğun siyasi sorumluluğunu üstlendiği bu dönemde ve birbiri arkasından yaşanan yenilgi ve Birinci Dünya Harbi sırasında yazılmıştır. Burada bu ilk dönem metinlerinden biri olan *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*⁵tan söz edeceğiz. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* Balkan Harbini müteakiben *Türk Yurdu* mecmuasında yayınlanan yazılardan oluşan bir metindir. Savaş koşullarında 1918'de bir kez daha kitap olarak neşredilir.

Gökalp'in bu metinde ele aldığı sorunlar, önerileri, endişeleri imparatorluğun muhafaza edilmesine yöneliktir. Gökalp'i bir imparatorluk entelektüeli olarak tanımlamamıza yol açan ilgililer bunlar. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*; sorunların nasıl aşılabileceğine, imparatorluğun

⁵ Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, İbrahim Kutluk), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı yayımları, Ankara, 1976

hayatîyetinin nasıl muhafaza edileceğine, Batı ya da modernlikle ilişkinin muhtevasının nasıl olacağına ilişkin arayış ve değerlendirmeleri içermektedir.

Gökalp, bu eserinde, üç fikri cereyandan söz eder: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak. Her fikri cereyanın hakiki ihtiyaçlardan doğduğu tespitinde bulunur. Metin boyunca Türkleşmenin diğer tutumlarla çelişki içinde olmadığını, tam tersine Türkçülüğün yahut milliyet fikrinin güçlenmesinin İslamlık ve Osmanlılık açısından oynayacağı olumlu role işaret eder. Üç eğilimin birbiri ile çelişmeksizin bir arada bulunabileceğini/yürütülebileceğini temellendirme çabası içindedir. Aynı şekilde İslamlığın, tarihsel varoluşun/kimliğin sürdürülmesindeki rolüne dikkat çeker.

Muasırlaşmak, asri olmak yine merkezi bir tema olarak metin boyunca varlığını sürdürür. Ancak muasırlaşmaya ilişkin değerlendirmelere baktığımızda, Gökalp'in medeniyet kavramına, muasırlaşmaya son derece sınırlı, seçmeci bir anlam yüklediğini görüyoruz. Medeniyet Gökalp'te, insanlığın genel medeni birikiminin bugünkü aşaması gibi bir anlam kazanır. Son tahlilde alet ve usuldür. Gökalp muasır medeniyeti teknik bir kavrayışla kavrar ve onun manevi kaynakları/temelleri konusunda endişelidir; Muasırlaşma projesinde bu manevi yönleri dışarıda bırakır:

Medeniyet/asriyet aletten doğar: "milliyet", gazeteden ve "beynelmileliyet" kitaptan tevellüt ettiği gibi, asriyyet (modernizm) de alet (outil)den tekevvün eder. Bir zamanın muasırları, o zamanda fen (technique) hususunda en müterakki olan milletlerin yaptıkları ve kullandıkları bütün aletleri imal ve istimal edebilenlerdir. Bugün bizim için muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi dritnavtlar, otomobiller, tayyareler yapıp kullanabilmek demektir: muasırlaşmak, şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değildir. Ne zaman malumat ve masnuat iktibas ve iştirası için Avrupalılara ihtiyaçtan müstağni olduğumuzu görürsek, o zaman muasırlaşmış olduğumuzu anlarız.⁶ Asriyet ihtiyacı bize Avrupa'dan yalnız ilmi ve ameli aletlerle fenlerin iktibasını emrediyor. Avrupa'da dinden ve milliyetten doğan, binaenaleyh bizde de bu menbalardan taharrisi lazım gelen bir takım manevi ihtiyaçlarımız vardır ki, aletler ve fenler gibi bunların da Garp'ten istiaresi iktiza etmez.⁷

Felsefe de aynı şekilde sınırlı ve teknik bir kavrayışla, bir usul bilgisi olarak kavranır:

⁶ Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, İbrahim Kutluk), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1976, s.11-12

⁷ Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, İbrahim Kutluk), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1976, s.12

Fenler aliyattan doğduğu gibi, felsefe de usulden tevellüt eder. Feylesoflar başkalarının bulduğu hakikatleri terkip ve tensik edenler değildir. Gerçekten feylesof olanlar, hakikatin taharrisi usulünü bilenler ve bunu bizzat tatbik edebilenlerdir. Bugün felsefe, keşfolunmuş bir sürü malumatın mecmuu suretinde telakki olunamaz. Felsefe, bu malumatı layenkati' keşf ve ıslah eden usullerden ibarettir.⁸

Muasırlaşma, bu şekilde toplum üzerinde yaratacağı "kozmopolit" tesirlerini dengeleyecek şekilde kavrandıktan sonra, Gökalp; hars konusuna, özeldil dil konusuna yoğun bir şekilde vurguda bulunur. Türklük ve İslam alemi ile olan ilişkilerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi konusunda harsi olanın/kültürel olanın önemine tekrar tekrar işaret eder.

Dilde radikal önermelere karşı çıkar. Türkçe dışından dile dahil olmuş kelimeler konusunda bunların Türkçe'ye mal olduğunu ve dilden tasfiyesinin doğru olmadığını altını çizer. Dilde Türkleşme yapılarla sınırlıdır. Yapıların kullanılmasında Türkçe'nin kendi yapısının merkeze alınmasını, yabancı kalıplardan kurtarılmasını önerir.

Dil birliğinin, özellikle ıstılah beraberliğinin önemine işaret eden Gökalp bu konuda İslam ve Türk alemi ile ilişki ve işbirliği geliştirilmesi yönünde somut önerilerde bulunur. İstılah birliğinin sağlanması konusunda komitelerin oluşmasını ve toplantıların düzenlenmesini bunların başında gelir. Aynı şekilde alfabe birliğinin temini konusunun da altını önemle çizer.* Önerileri İslam dünyası ile ilişkinin muhafazasının ötesine geçen özellikler gösterir. Gökalp, Batı'da, Yunanca ve Latince'nin dini edebiyattaki yerinden hareketle harsi bütünlüğün sağlamasındaki rolüne işaret eder. Aynı şekilde burada da harsi bir bütünlüğün oluşturulmasında Arapça, Farsça ve Türkçe'den hareketle ortak ıstılahların geliştirilmesinin gerekliliğini vurgular.

İslam alemi, Türkçülüğün bir program hedefi olarak kavranır. Türkçülerin bu konuda ayrı bir programı olmasından yanadır ve önerileri İslam alemi ile yoğun bir ilişki ve işbirliğini sağlamaya yöneliktir:

Türkçülerin gayesi, muasır bir İslam Türklüğüdür.

Türkçülerin millet mefkuresi Türklükse, ümmet mefkuresi de İslamıdır. Bence Türkçülerin / ayrıca bir ümmet programları da olmalı ve başlıca esasları da şunlar bulunmalıdır:

⁸ Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, İbrahim Kutluk), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1976, s.27-28

* Bugün problemler yakın dönemde mahiyet değişikliğine uğramakla birlikte aynı düzlemde Orta Asya Türk devletleri ile ilişkide tekrar gündeme gelmiştir

1. Bütün İslam kavimleri arasında müşterek olan Arap harufunu bil taşıyır muhafaza etmek;
2. Bütün İslam kavimlerde ilim ıstılahlarının müşterek bir hale getirilmesi için İslam ümmeti arasında ıstılah kongreleri in'ikad ettirmek ve ıstılahları Türkçeden Arabiden ve kısmen de Farisiden yapmak (bu gayenin vücuda getirilmesi için Paris'te Türk, Mısırlı, Hintli ve İranlı talebeler arasında bir ittifak hasil olmuştur).
3. Bütün İslam kavimlerde müşterek bir terbiyenin teessüsü için terbiye kongreleri in'ikad ettirmek.
4. Bütün İslam kavimlerin cemaat teşkilatları arasında daimi bir irtibat vücuda getirmek; /
5. İslam ümmetinin timsali olan "hilal" in kudsîyetini muhafaza etmek.⁹

Gökalp'in muasırlaşma karşısındaki seçmeci/kısmici tavrı ve endişeleri, geleneksel kimliğin muhafazasına yönelik kaygılardan kaynaklanmaktadır. Gökalp, Osmanlı batılılaşması ikliminde büyümüştür ve görüşlerini geliştirdiği dönemde de imparatorluk siyasetinin sorumlu kadroları arasında yer almaktadır. Osmanlı batılılaşmasının hem batılılaşmaya yönelik tutumunu paylaşır (muasırlaşma), hem de geleneksel uygarlık çevresi ile ilişkisini muhafaza etmeye yönelik siyasi tutumunu sürdürür: Kültür ve uygarlık kuramı, bir yanıyla içinde bulunulan medeniyet dairesini, İslam medeniyetini değiştirebilir bir kategori haline getirirken, diğeryanda muasırlaşmanın yaratacağı sıkıntıları dengelemeye ilişkin kaygılarla aşırı diyebileceğimiz ölçekte bir harsi/kültürel vurguyu da bünyesinde barındırmaktadır.

Gökalp'in bütünlüğün teminine odaklanan tutumu, dilde ya da sembollerde ortaklığın muhafazasına yönelik önerileri araçsalı olmaktan uzaktır. Bu iklimde yaşamının, kimliğinin, entelektüel yönelimlerinin imparatorluk mirası içinde oluşmasıyla yakından ilgilidir. Türkçülüğe ilişkin önermelerinde radikal tutumlardan, söz gelimi Yusuf Akçura benzeri görüş ve yaklaşımlardan uzak durması yine aynı nedenledir. Akçura ile farklılık sadece dile ilişkin tutumda ortaya çıkmaz, Batıya, muasırlaşmaya ilişkin tutumda da kendini gösterir. Gökalp, muasırlaşma konusunda endişeli/seçmeci bir tutum geliştirirken, Akçura benzer kaygılara sahip olmadığı gibi, Batı'yı feyiz makamı olarak görür. Rusya'dan gelme Türkçü entelektüellerin bu yönelimlerine karşılık, Meşrutiyet dönemi Türkçülüğü ciddi bir biçimde Osmanlı mirası ile

⁹ Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, İbrahim Kutluk), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1976, s.53 vdd.

olan ilişkisini koruma kaygısına sahiptir. Osmanlı mirasına ilişkin değerlendirme, Meşrutiyet dönemi Türkçülüğü ile Rusya'dan gelme Türkçü entelektüeller arasında temel bir farklılaşma alanı oluşturur. Türkiyeli aydınlar diğer bir ifade ile imparatorluk entelektüelleri Osmanlı mirasına bağlılığı merkeze alırlar.¹⁰

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak ve genel olarak Gökalp'in burada geliştirdiği yönelim zamanla bir unutulmuş, hatta küçümsemiştir. Bu küçümseme, sonraki dönemde Osmanlı batılılaşmasının gösterdiği ikili özelliğin eleştirisi ile aynı kaderi paylaşır. Bu eleştirileri yöneltener arasında Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken gibi isimler yer alırken, zaman zaman da Niyazi Berkes'te olduğu gibi Gökalp'in değil Akçura'nın önemli olduğu vurgusu öne çıkar. Ancak, imparatorluk mirası uygarlık mirasıdır. Uygarlıkla ilişkilerimiz ne denli kopuş ve kırılma deneyi yaşarsa yaşasın, tarihsel miras toplumların, devletlerin yönelimlerinde tesirlerini sürdürürler. Türkiye, yakın dönemde yaşanan gelişmelerle, imparatorluğun yıkılış sürecinde yaşadığı tarihi siyasi sorunlarla ve tartışmalarla yeniden karşılaşmaktadır. İmparatorluk coğrafyası, Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya yeni bir olguymuşçasına gündemimize girmektedir. Gökalp'in metni eski imparatorluk mirasının sorunlarıyla yeniden yüz yüze geldiği bu dönemde araçsal olmanın ötesinde bir ilgiyi, en azından yeniden okunmayı hak ediyor.

KAYNAKÇA

- A. Gün SOYSAL, *Tatarlar Arasında Türkçülük*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c. I, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, İletişim yayınları, İstanbul, 2003, içinde
- Enver Behnan ŞAPOLYO, *Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İbrahim Berkalp Kitabevi, İstanbul, 1943
- Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, Abdülhaluk Çay), *Makaleler VII, Küçük Mecmuadaki Yazılar*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1982
- Ziya GÖKALP (Yayına Hazırlayan, İbrahim Kutluk), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1976

¹⁰ Meşrutiyet dönemi Türkçüleri ile Rusya'dan gelme Türkçü aydınlar arasında ortaya çıkan bu farklılaşma için bkz. A. Gün Soysal, *Tatarlar Arasında Türkçülük*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c.I, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, İletişim yayınları, İstanbul, 2003, içinde, s.213

ABSTRACT

*Ziya Gökalp was the intellectual leader of the Turkism of the Constitutional Period, besides being the founding father of sociology in Turkey. In spite of all his Turkist orientation, Gökalp was able to develop a new point of vision about the evaluation of the heritage of Ottoman history and the relations with the Islamic world. This vision which separated him from the radical and narrow Turkist perspective of his contemporaries was put forward in his book *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Gökalp has grown up in the cultural climate of the Ottoman Empire and his intellectual orientation has gained a shape in the circle of this civilization. He was also part of a political cadre whose members were trying to perpetuate some kind of empire politics. We can easily say that, these three factors come together, have determined the ideas put forward in his classical work.*
